જુવેનાઈલ જસ્ટીસ એક્ટ ૨૦૦૦, સુધારેલ ૨૦૦૬નો એક્ટ તથા સુધારેલ ૨૦૧૫ નો એક્ટ

શૈશવ
બાળ અધિકાર સંસ્થા

અમલીકરણ- ૧ એપ્રીલ ૨૦૦૦, સુધારો- ૨૦૦૬ અને ૨૦૧૨માં

જમ્મુ અને કાશ્મીર બાદ કરતા સમગ્ર ભારતમાં લાગુ

અધિકારના આધારે પ્રગતિશીલ કાયદો

યુ.એન.સી.આર.સી નું પાલન

૧૯૮૬નો જે જે એક્ટ રદ

દેશના ૧૮ વર્ષ સુધીના તમામ બાળકોનો સમાવેશ

જુવેનાઈલ જસ્ટીસ એક્ટનો ઉદ્ભવ

- બંધારણની કલમો ૧૫(૩), ૩૯(ઈ) (એફ), ૪૫ અને ૪૭ મુજબ બાળકની જરૂરિયાત પૂરી પાડવી તથા તેના માનવ અધિકારોનું રક્ષણ કરવું.
- રાષ્ટસંઘ દ્વારા ઘોષિત - બાળ અધિકાર ખતપત્ર અને ભારત સરકાર દ્વારા ૧૯ ડીસેમ્બર, ૧૯૯૨માં સ્વીકાર
- આ અનુસંધાનમાં જુવેનાઈલ જસ્ટીસ એક્ટ ૧૯૮૬, ૨૦૦૦, ૨૦૦૬ અને ૨૦૧૫માં રચના - ફેરફાર

બાળકની વિશેષ કાળજી અને રક્ષણ શા માટે ?

શૈશવ
બાળ અધિકાર સંસ્થા

જુવેનાઈલ જસ્ટીસ એક્ટના મુખ્ય હેતુઓ

- બાળકના વિકાસ માટે જરૂરી યોગ્ય કાળજી, રક્ષણ અને સેવાઓ પૂરી પાડવી
- શોષણ, નિષ્કાળજી, દુર્વ્યવહાર તથા અમાનવીય પરિસ્થિતિમાં બાળકને રક્ષણ પૂરું પાડવું
- કાળજી અને રક્ષણની જરૂરિયાતવાળા તથા કાયદાના સંઘર્ષમાં આવતા બાળકોને માટે મૈત્રીપૂર્ણ વાતાવરણ મળે તેવી વ્યવસ્થાઓ ઉભી કરવી
- જરૂરિયાતવાળા બાળકોને માટે વિશેષ વિવિધ ગૃહો બનાવવા

- બાળકની વ્યાખ્યા બાબત પ્રવૃર્તતી મુંઝવણનો અંત
- બાળકોની સાર સંભાળ, સંરક્ષણ અને ન્યાય બાબત સમાવેશક આવરી કાયદો
- બે પ્રકારના બાળકોની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા
- બન્ને પ્રકારના બાળકો અંગેના તંત્રો અને કાર્યવાહિની સ્પષ્ટ સમજ

અભિગમોમાં ફેરબદલી

જરૂરિયાત	→	અધિકાર
પ્રતિશોધક	→	પુનઃ સ્થાપન અને મુખ્ય પ્રવાહમાં સમાવેશ
કલ્યાણ	→	વિકાસ અને અધિકારીતા
સંસ્થાકીય સંભાળ	→	બિન સંસ્થાકીય અને કૌટુંબિક વિકલ્પ
જેલમાં સંભાળ	→	સર્વાંગી વિકાસ
અલગતા અને એકલતા	→	સમાજની મુખ્ય ધારામાં સમાવેશ
લાભાર્થી અને પ્રાપ્ત કર્તા	→	સહભાગિ અને ભાગીદાર

શૈશવ
બાળ અધિકાર સંસ્થા

શૈશવ
બાળ અધિકાર સંસ્થા

બાળક કોણ છે ?

બાળક કોને કહેવાય ?

વ્યાખ્યાની જરૂરિયાત

વિવિધ કાયદાઓમાં બાળકની જુદી જુદી વ્યાખ્યા

- ✓ હિન્દુ લગ્ન ધારો, ૧૯૫૫ : છોકરી માટે ૧૮ વર્ષ, છોકરા માટે ૨૧ વર્ષ
- ✓ ફેકટરીઝ એકટ, ૧૯૪૮ : ૧૫ વર્ષ
- ✓ મોટર ટ્રાન્સપોર્ટ વર્કર્સ એકટ, ૧૯૬૧ : ૧૫ વર્ષ
- ✓ એપ્રેન્ટીસ એકટ, ૧૯૬૧ : ૧૪ વર્ષ
- ✓ પ્લાન્ટેશન લેબર એકટ, ૧૯૫૧ : ૧૪ વર્ષ
- ✓ લઘુત્તમ વેતન ધારો, ૧૯૪૮: ૧૪ વર્ષ
- ✓ બાળમજૂરી પ્રતિબંધક ધારો, ૧૯૮૬ : ૧૪ વર્ષ
- ✓ ઈમમોરલ ટ્રાફીક (પ્રિવેન્શન), એકટ, ૧૯૫૬ : ૧૬ વર્ષ
- ✓ જે જે એકટ – ૧૮ વર્ષ
- ✓ Pocso – ૧૮ વર્ષ
- ✓ Childern Policy – ૧૮ વર્ષ

<u>બાળકની વ્યાખ્યા :</u>

18 વર્ષથી ઓછી ની ઉંમરની દરેક વ્યક્તિ બાળક છે.

જે જે એક્ટના મહત્વના મુદ્દા

- કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલા બાળકો
- બાળકોના અન્ય કાયદાઓ કરતા વધુ મહત્વ અને અસરકારક તથા આખરી
- બાળકની ગેરલાયકાત દુર કરે છે
- બિન સંસ્થાકીય ઉછેરને વધુ મહત્વ
- પુનર્વસન અને પુનઃએકીકરણ પર આધારીત
- બાળકો પર થતા ગુનાને વ્યાખ્યાયીત કરે છે
- બાળકોની ઉંમરના નિર્ણય માટે ખાસ જોગવાઈઓ
- બાળકો સાથે કામ કરવા માટે જેજેબીને ખાસ સત્તા
- ખાસ જુવેનાઈલ પોલીસની રચના

જે જે એક્ટના મુળભૂત સિદ્ધાંતો

૧. નિર્દોષતાના અધિકારનો સિદ્ધાંત

- નિર્દોષતાની ઉંમર
- નિર્દોષતાનું પ્રક્રિયાના આધારે રક્ષણ
- કાનુની સહાય અને ગાર્ડીયન એક્ટ લીટીમ
- નુકસાનને દુર કરવું

૨. શ્રેષ્ઠ હિતનો સિદ્ધાંત

૩. કૌટુંબિક હુંફનો સિદ્ધાંત

૪. નુકસાન કે ગેરવર્તન ન કરવાનો સિદ્ધાંત

૫. નિંદા ન કરવાનો સિદ્ધાંત

શૈશવ
બાળ અધિકાર સંસ્થા

જે જે એક્ટના મુળભૂત સિદ્ધાંતો

૬. સંતુલિતતાનો સિદ્ધાંત

૭. અધિકારોની બિન-માફીપાત્રતાનો સિદ્ધાંત

૮. સમાનતાનો સિદ્ધાંત

૯. ગોપનીયતા અને ગુપ્તતાના અધિકારનો સિદ્ધાંત

૧૦. નવી શરૂઆતનો સિદ્ધાંત

૧૧. અંતીમ ઉપાયનો સિદ્ધાંત

૧૨. સમાજના મુખ્ય પ્રવાહમાં પુનર્વસન અને પુનઃએકીકરણનો સિદ્ધાંત

જુવેનાઈલ જસ્ટીસ એક્ટ હેઠળ આવરી લીધેલ બાળકો
મુશ્કેલ પરિસ્થિતિઓ અને આપત્તિઓનો ભોગ બનતા બાળકો

૧) કાળજી અને રક્ષણની જરૂરિયાતવાળા બાળકો

૨) કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલ બાળકો

૩) બાળશ્રમનો ભોગ બનતાં બાળકો

૪) બાળ હેરાફેરી તથા જાતીય શોષણનો ભોગ બનતાં બાળકો

૫) એચ.આઈ.વી. / એઈડસ ગ્રસ્ત બાળકો

શૈશવ
બાળ અધિકાર સંસ્થા

કાળજી અને રક્ષણની જરૂરિયાતવાળા બાળકો એટલે

- ઘર વિહોણાં બાળકો (શરણાર્થી, ફૂટપાથ પર રહેતાં, ડીમોલીશન, હટવવામાં આવેલ)
- સ્થળાંતરિત બાળકો
- ઘર છોડી ભાગેલા બાળકો
- અનાથ / નિરાધાર બાળકો / ત્યજીદેલ બાળકો
- કામ કરતા બાળકો
- ભિક્ષુક બાળકો
- હેરાફેરી થયેલ બાળકો
- સેક્સ વર્કરના બાળકો
- જાતીય શોષણના ભોગ બાળકો
- જેલમાં માતા/પિતા હોવાના કારણે જેલમાં અથવા બહાર રહેતા બાળકો
- કુદરતી કે માનવસર્જિત આપત્તિનો ભોગ બનેલ બાળકો
- વિકલાંગ કે ખાસ જરૂરિયાતવાળા બાળકો
- લાંબાગાળાની વિશેષ બિમારીગ્રસ્ત બાળકો
- એચ.આઈ.વી. / એઈડઝ્ ગ્રસ્ત બાળકો
- સંઘર્ષનો ભોગ બનેલ બાળકો

કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલ બાળકો એટલે.....

- જે તારીખે ગુનો કર્યો છે ત્યારે જે બાળકે ૧૮ વર્ષ પૂરા કર્યા નથી અને જેના પર કાયદાનો ભંગ કર્યો છે તેવો આરોપ મૂકાયો છે.

બાળકના પાલકો

જિલ્લા સ્તરે કાનૂની સહાય સેવાઓ *(જુવેનાઈલ જસ્ટીસ એક્ટ ૨૦૦૦ અને સુધારેલો કાયદો ૨૦૦૬ના આધારે)*

- *જુવેનાઈલ જસ્ટીસ બોર્ડ (કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલા બાળકો માટે)*
- *ચાઈલ્ડ વેલફેર કમીટી (કાળજી અને રક્ષણની જરૂરીયાત વાળા બાળકો માટે)*
- *સ્પેશીયલ જુવેનાઈલ પોલીસ યુનિટ (દરેક પ્રકારના બાળકો માટે)*
- *જિલ્લા સ્તરે બાળ સુરક્ષા એકમો*

શૈશવ
બાળ અધિકાર સંસ્થા

અધિકૃત લોકો અને તેમના કાર્યો

- બાળ કલ્યાણ સમીતી જરૂરિયાત અને રક્ષણ વાળા બાળકો માટે (CWC)
- પાંચ સભ્યોની સમીતી, ચેરમેન દ્વારા સંચાલન
- દરેક સભ્યો સમાજિક આગેવાનો, ૧ મહિલા સભ્ય
- રક્ષણ, વિકાસ, સહાય, પુનર્વસનને લગતા તમામ કેસ સંભાળવાની સત્તા

અધિકૃત લોકો અને તેમના કાર્યો

- જુવેનાઈલ જસ્ટીસ બોર્ડ- કાયદાના સંઘર્ષમાં આવતા બાળકો માટે (JJB)
- ત્રણ સભ્યોનું બોર્ડ, મુખ્ય ન્યાયાધિશ આગેવાન અને ૨ સામાજિક કાર્યકરો (૧ મહિલા કાર્યકર)
- બેઠક – કોર્ટની હદમાં ન રાખવી,
- અવેક્ષણગૃહમાં રાખવાં

અધિકૃત લોકો અને તેમના કાર્યો

- બાળ મૈત્રીપૂર્ણ પોલીસ યુનિટ
- રાજ્યસ્તરે IGP નોડલ ઓફિસર
- જીલ્લાસ્તરે –SP દ્વારા સંચાલને જેમાં 1 પોલીસ ઈન્સપેકટર અને 2 પગારદાર સામાજીક કાર્યકરો (1 મહિલા કાર્યકર)
- **પોલીસ સ્ટેશન – બાળકલ્યાણ અધિકારી (જુવેનાઈલ/ચાઈલ્ડ વેલ્ફેર ઓફિસર)** JCWO ASI/HC **કક્ષાનો**

કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલું બાળક– પ્રક્રિયા

મળી આવતા :–

- બાળક JCWO (બાળ કલ્યાણ અધિકારી) ને સોપવું
- હાથકડી, ચેઈન, લોકઅપ કે જેલમાં ન રાખવા
- માતા પિતા અને પ્રોબેશન ઓફિસરને જાણ કરવી.
- (સામાજિક તપાસ અહેવાલ)
- 24 કલાકમાં જેજેબી સમક્ષ રજૂ કરવું.

કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલું બાળક– પ્રક્રિયા

- JJB દ્વારા તેજ દિવસે નીચેનામાંથી હુકમ કરવો.
- પુરાવો કે બાળક નીદોર્ષ સાબિત થતુ હોય તો કેસનો નિકાલ કરવો.
- કાળજી અને જરૂરિયાતની બાબત હોય તો કેસ હધહ ને સોંપવો.
- જામીન પર મુકતકરવાની વિચારણા કરવી.
- ફીટ વ્યકિત કે સંસ્થાના હવાલે કરવું
- ગંભીર ગુના બદલ અવેક્ષણગૃહ/ફીટ સંસ્થામાં મોકલવું.

શૈશવ
બાળ અધિકાર સંસ્થા

કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલું બાળક – પ્રક્રિયા

હમેશા જામીન આપવી, પરંતુ જો :

- મુકિતથી બાળક જાણીતા ગુનેહગારના સંર્પકમાં આવતું હોય.
- મુકિતથી બાળકનું ભાવનાત્મક, શારીરિક અને માનસિક અંત જણાતો હોય.
- મુકિતથી ન્યાયનો હેતુ રૂધાતો હોય તો જામીન ન આપવા.

કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલું બાળક – પ્રક્રિયા

પુછ – પરછ :

- 4-6 મહિનામાં પુછ–પરછ કરી અંતિમ નિર્ણય જાહેર થઈ જવો જોઈએ.
- બાળ ગુના (પુખ્તવયની વ્યકિતઓ માટે ૭ વર્ષથી ઓછી સજા હોય તેમા બાળક તથા માતા પિતાને સુનવણી માટેનો સમન્સ આપવા આપી શકાય.
- ગંભીર ગુનો (પુખ્ત વયની વ્યકિત માટે ૭ વર્ષથી વધુ સજા હોય તેમાં) બાળક તથા માતા પિતાને સુનવણી માટે સમન્સ.

કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલું બાળક – પ્રક્રિયા

અંતિમ આદેશ :

- સલાહ અથવા શિખામણ
- કાઉન્સીલિંગ (ગુપ્ત અથવા વ્યકિતગત)
- સામાજિક સેવા / દંડ
- સારા આચાર માટે માતા પિતા / ફિટ વ્યકિત / ફીટ સંસ્થામાં મોકલવું.
- ૩ વર્ષ માટે સ્પેશીયલ હોમ
- મૃત્યુ દંડ કે જેલની સજા ન કરવી.
- વ્યકિતગત કાળજીની યોજના.

કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલું બાળક – પ્રક્રિયા

મુક્તિ માટેના વિકલ્પો.

- પ્રથમ વિકલ્પ – કુટુંબમાં પુનઃસ્થાપન
- દત્તકગ્રહણ
- પાલક સંભાળ
- સ્પોન્સરશીપ (આર્થિક સહાય)
- આફટર કેર હોમ

કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલું બાળક

- જે બાળકની ઉંમર ૧૬ વર્ષથી વધુ છે અને ૧૮ વર્ષથી નાની છે પરંતુ જો તે અત્યંત ગંભીર ઘોર અપરાધ (જઘન્ય પ્રકારનો) કર્યો હોય તેને જે જે બોર્ડ સમક્ષ રજૂ કરતાં બોર્ડને લાગે કે બાળકે પુખ્તની જેમ ગુનો આચર્યો છે અને તેના માટે તેને પૂરતી સમજણ હતી તો તેને મુકદમો જે જે બોર્ડના બદલે પુખ્તોની કોર્ટમાં ચાલશે.

કાળજી અને સુરક્ષાની જરૂરીયાત વાળુ જ બાળક – પ્રક્રિયા

- બાળકને CWC સમક્ષ કોણ રજુ કરી શકે
- પોલીસ અધિકારી / SJPU / CWO
- કોઈ પણ જાહેર સેવક
- ચાઈલ્ડ લાઈન / સંસ્થાઓ
- કોઈ પણ સામાજિક કાર્યકર
- કોઈપણ નાગરિક
- બાળક પોતે

કાળજી અને સુરક્ષાની જરૂરીયાત વાળુ જ બાળક – પ્રક્રિયા

- બાળકને CWC સમક્ષ 24 કલાકમાં રજુ કરવું.
- પુછ પરછ માટે ચિલ્ડ્રન હોમ કે ફીટ સંસ્થામાં રાખી શકાય.
- પ્રોબેશન ઓફિસર – સામાજિક તપાસ અહેવાલ
- પુછ પરછ – 4 મહિનામાં.
- કૌટુંબિક આધાર કે ઓછી આવક – ચિલ્ડ્રન હોમ / શેલ્ટર હોમ / દત્તક ગ્રહણ / પાલક સંભાળ.

દત્તક પ્રક્રિયા

- બાળકની સંમતિ, જો બાળક સમજી પોતાની સંમતિ દર્શાવી શકેતો.
- જો બાળક અનાથ કે ત્યજી દીધેલું હોય તો, CWC ના 2 સભ્યો બાળને દત્તક માટે જાહેર કરી શકે.
- માતા પિતાને વિચારવા માટે વધુ 2 મહિનાનો સમય આપવો.
- બાળકને કોણ દત્તક ગ્રહણ કરી શકે ?
- અપરણિત વ્યકિત / પરણિત દંપતિ / બાળક વગરના દંપતિ

જુવેનાઈલ જસ્ટીસ અંતર્ગત સંસ્થાઓ

- **અવેક્ષણગૃહ** – કાયદાના સંઘર્ષમાં આવેલા બાળકોની મર્યાદિત સમય માટેનું હોમ, બાકી રહેતી પુછ પરછ માટે, સરકાર દ્વારા અથવા સરકારના સહયોગથી NGO દ્વારા કાર્યરત.
- **ખાસ ગૃહો** – પુછ પરછ બાદ વવખ દ્વારા દોષિત સાબિત થયેલા બાળક માટેનું હોમ, સરકાર દ્વારા અથવા સરકારના સહયોગથી NGO દ્વારા કાર્યરત

જે જે અંતર્ગત સંસ્થાઓ

- **ચિલ્ડ્રન્સ હોમ** – ખાસ સંભાળ અને રક્ષણ બાળા બાળકો માટે, બાકી પુછ પરછ માટે અને લાંબા સમય ગાળા માટેની જરૂરિયાત વાળા બાળકો માટે
- **શેલ્ટર હોમ** – સરકારના ફંડથી કાળજી અને રક્ષણની જરૂરિયાતવાળા બાળકો માટે NGO દ્વારા ચલાવવામાં આવતા સેન્ટર
- **આફ્ટરકેર હોમ** – સ્પેશીયલ હોમ કે ચિલ્ડ્રન હોમમાં 18 વર્ષ પુરા કર્યા પછી યુવાનો માટે

Draft Model – An understanding

Entry of a child in JJ System

Sense / Outreach

- Child Line – 1098
- Round up by Dept.
- Police (SJPU)
- Hospitals
- Railways
- Govt. Dept. (Labor dept., etc.)
- Community
- Etc.

→ CWC / JJB →

Process as per JJ System

Care / Protection

(Institutional Care)

Institutions like;

- Observation Home
- Children Home
- Special Home
- Shelter Home
- Recognized Institute for Adoption
- Fit Institutes

→ CWC / JJB →

Final disposition – Re-integration in mainstream Society

Rehabilitation / Re-integration

(Non-institutional Care)

Family Based Care through;

- Fit Person
- Re-unification in Child's own family, if exists
- Sponsorship
- Adoption
- Foster Care
- After Care – Vocational Training & assistance for Vocational Kit purchase

આભાર